

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

СІВЕРС Валерій Анатолійович

УДК 1 МИ 7

ЦІННІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

09.00.07 — етика

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Київ — 1997

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00743512 (M)

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

СІВЕРС Валерій Анатолійович

УДК 1 МИ 7

ЦІННІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

09.00.07 — етика

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук**

Київ — 1997

**ЛНБ ім. В. Стефанива
АН України**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі етики, естетики та культурології
Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий консультант — доктор філософських наук, професор
О.І.ЛЕВИЦЬКА

Офіційні опоненти:

Доктор філософських наук, старший науковий співробітник
А.М.Єрмоленко, Інститут філософії НАН України

Доктор філософських наук, зав. кафедрою соціології, професор
Н.І.Пасько, Київський національний медичний університет

Доктор філософських наук, професор кафедри теорії та історії
філософії **Т.І.Яцук**, Київський університет імені Тараса Шевченка

Провідна установа — Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”

Захист відбудеться “29” січня 1998 р. о “13” годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д. 01. 01. 39. при Київському університеті
імені Тараса Шевченка за адресою: 252001, Київ, вул. Володимирська, 60

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського
університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 58)

Автореферат розіслано “29” грудня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

 Д.Ю. Кучерук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми цінності в цілому обумовлена постійною необхідністю приведення у відповідність системи попередньо визначених загальнозначущих принципів і орієнтирів суспільного розвитку з особистісною формою їх практичного втілення.

Перспектива конструктивного поєднання відмінних, а іноді протилежних світоглядних підходів пов'язується філософією з сучасною тенденцією до гуманізації всіх вимірів соціального буття. Однак історія засвідчує, що тенденція не завжди перетворюється в очікуваний результат, а фіксація певної тенденції не дає однозначної відповіді на запитання про те, яким чином повинен здійснюватися пошук остаточних ціннісних підстав існування, щоб його результати не перетворились на інструмент ідеологічного маніпулювання чи таку "загальнолюдську цінність", до якої звертаються в останню чергу і за відсутністю будь-яких інших дійових аргументів.

Тому проблема цінності постає скоріше як безумовно актуальна: вона заторує сферу внутрішнього духовного життя кожної особистості і, разом з тим, вимагає розв'язання у загальній суспільно-легітимованій формі, оскільки зосереджує в собі не тільки силу всіх невирішених людством питань, що воно звертає в першу чергу до себе, але й несе конкретно-історичний тягар, утворений наслідками від спроб радикально вирішити цю проблему.

Проголошення незалежною Україною стратегічного курсу на розбудову демократичної, економічно розвиненої, соціально орієнтованої держави обумовлює прискорення процесу її інтеграції до світового співтовариства. Реалізація цього курсу потребує визначення основних ціннісних засад духовного відродження нації і співвіднесення їх з контекстом світової духовної і соціокультурної ситуації.

В сучасній духовній ситуації формування загальної ціннісної парадигми визначається дією двох факторів. З одного боку – це домінування в культурах західних країн протягом ХХ століття і поширення на Схід в останній час критерію утилітарного успіху як основи оцінки будь-якої діяльності. З іншого – соціокультурний феномен духовно-практичного заперечення зазначеної установки, що обумовило неможливість її остаточної універсалізації і абсолютизації.

За останній час загальний результат дії цих факторів виявляє себе в соціо-практичній площині у зовнішньому і внутрішньому планах. Зовні – як пошук шляхів усунення загрози неконтрольного використання науки і техніки, забруднення навколишнього середовища, дискримінаційної економічної експансії окремих країн або угруповань. Внутрішньо – як намагання забезпечити керованість суспільним організмом на основі знаходження позитивних ціннісних підстав для формування об'єднаних світоглядних уявлень, нормативних систем і морально-ціннісних орієнтацій, а відтак легітимації політичних рішень і акцій.

Актуальність дослідження проблеми цінності, таким чином, обумовлюється не тільки нагальною потребою пошуку загальнозначущих підстав для вибудови фундаментальних морально-ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, але й необхідністю визначення відповідного шляху їх формування, який пов'язується з проясненням змісту, структури і характеру функціонування індивідуальної ціннісної свідомості. Виявлення реального шляху формування індивідуальної цінності як внутрішньої духовної опори особистості виступає, в такому разі, дійовим засобом протистояння загальній загрозі відтворення умов системного духовного пригноблення чи організованого ідеологічного маніпулювання, прикладами руйнівної дії яких рясніють сторінки давньої чи новітньої історії кожної нації.

Стан вивчення проблеми. Можливість визначення ступеня дослідженості тематики значною мірою залежить від характеру постановки проблеми, що розглядається. Проблема цінності як така відома з другої половини XIX століття, коли Г.Лотце ввів це поняття для позначення специфічно ціннісної сфери людського буття, але вже Б.Паскаль (*Le Second Discours sur la Condition des Grands les "grandeurs d'établissement"*. "Другий лист про умови визнання великих людей владою") розрізняв велич устанавлень (цінностей), що залежать від волі людини і натуральних устанавлень, що містяться в природних великих якостях душі і тіла.

І. Кант намітив шлях до абсолютизації цінностей. В "Метафізиці нравів" розрізняється вартість речі і її достоїнство. Останнє, як внутрішня цінність, не має зовнішнього сквівалента, отже не може бути заміненим, є абсолют. Проблематику цінності в сфері моральності визначає саме це положення. Самоцінність кожної людини і всього людства визначається як ціль в собі. Практично через розвиток соціального життя це означає необхідність утвердження реальної здатності до свободи.

Від наміченого руслу соціальної трактовки цінностей помітно відхиляється позиція Ф. Ніцше. На його думку в етиці слід вбачати не стільки соціальні судження, скільки симптоми вітальних вимог, які пов'язані з принципами волі до влади. Для пропонованої в дисертації постановки проблеми цінності важливою виявляється трактовка самої здатності людини до визначення абсолютних цінностей.

Ф.Ніцше вважає, що оцінка будь-чого як абсолютної цінності є проекцією нашого несприйняття світу. Ця проекція необхідна людині як виду для спілкування. Поняття "проекції" розглядається в роботі на основі запропонованого підходу дослідження цінності.

Розробка ціннісної тематики в соціології знання М.Вебера гранично чітко окреслила її соціальну актуальність і саме це дозволяє визначити як необхідність пошуку нових підходів і принципів розв'язання проблеми цінності, так і вичерпаність суто раціонального, логіко-понятійного розгляду цінності. Соціальні дії індивіда мають для нього безумовну цінність. Раціональна складова ціннісного типу дії індивіда може бути етичною, релігійною чи політичною, однак вона обумовлюється категоричним імперативом особистості. Останній не дискутується, отже

не може бути порівняним як ціль з іншими. Тип діяльності, орієнтований на ціль, поєднує в собі раціональність і ясність. Напротивагу цьому, поведінка, заснована виключно на ціннісній мотивації, несе в собі елементи ірраціональності і являє фундамент етики переконань. Таким чином, фактичне визнання впливу абсолютної цінності поєднується з оцінкою її впливу як соціально небезпечного.

Виявлення цього аспекту проблеми цінності дозволяє до певної міри пояснити відсутність відповідної значущості самої проблеми, уваги до її дослідження в філософській літературі суто матеріалістичного спрямування. Наслідком дискусії з проблеми цінності, що актуалізувалась з другої половини 60-х років, стало поширення розуміння цінностей як таких, що поділяються на суб'єктивні і предметні, а останні виявляють себе як значущість об'єкта для суб'єкта. Ряд авторів вважає, що є речі та їх властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні) людям певного суспільного класу, або окремим особистостям для задоволення їх потреб та інтересів. Найбільш чітко ця позиція висловлена В.П. Тугариновим.

Інші автори, а їх переважна більшість, вважають що цінність є відношенням значущості об'єктів соціального і природного світу для суб'єктів соціальної практики (індивіда, колективу, суспільства). Цінність залежить від властивостей як суб'єкта, так і об'єкта, але не співпадає з ними. Цінність, на їх думку, задана практичною діяльністю суб'єкта. Відображення цієї об'єктивної значущості у його свідомості і виступає як оцінка. Така трактовка природи цінностей міститься в працях С.Ф. Анісімова, Л.М. Архангельського, В.О. Василенка, М.С. Кагана, Л.Н. Столовича та інших. Однак при такому розумінні цінність практично зводиться до потреби чи інтересу, а складний, багатовимірний характер людської суб'єктивності залишається поза розглядом чи спрощується.

Немає визначеності серед авторів і відносно оцінки як важливої аксіологічної категорії. Оціночна діяльність суттєво відрізняється від пізнавальної, однак обґрунтування специфіки оціночного відображення шляхом визнання її нерозвиненою формою відображення світу, обумовленою емоційним характером оцінки, як це має місце в трактовці О.Г. Дробницького, не дозволяє остаточно прояснити специфіку оціночного відображення.

Після спроб постановки і розв'язання проблеми цінності із застосуванням діалектико-матеріалістичної методології інтерес до проблеми цінностей виникав лише спорадично і не як самостійний, а в межах критики західної соціологічної і філософської думки і завершувався переважно ствердженням "об'єктивного" підходу, що легко поєднувалося з остаточно визначеною матеріалістичною позицією. Так, аналіз Л.Н. Москвичева функціоналістської теорії цінностей Парсонса і Старка значною мірою вмотивований вже наявною ціннісною установкою на можливість об'єктивного компонента оцінки. Але виявлення саме цієї вмотивованості, що розкривається через необхідність посилання на виважене і перевірене оціночне визначення (Р.Т. Кетхуров, С.І. Попов) більше свідчить на користь ідеї Т. Парсонса про суб'єктивний характер

оцінки, формою об'єктивації якої, тобто трансформації в цінність "соціальної системи", стає визнаність цієї оцінки як знання, що поділяється великою кількістю людей.

Наслідком сплеску інтересу до проблем культури стало активне використання поняття цінності для загального позначення структурного ядра культури, що до певної міри надає функціональний поштовх її розвитку (Г.Д.Бандзеладзе, О.М.Бакурадзе, А.Т.Бочорішвілі, Т.А.Буачідзе, А.В.Гулига, О.І.Джюєв, В.Г.Іванов, М.С.Каган, З.М.Какабадзе, М.А.Кіссель, І.С.Кон, В.М.Межуєв, І.А.Майзель, Е.В.Соколов, Е.І.Токурідзе, М.З.Чавчавадзе, Л.А.Чухіна, Г.Г.Шушанашвілі та ін.) Однак при цьому залишались у затінку питання про природу самих цінностей, а особливості підходу дослідників до проблем культури визначали похідний від нього характер трактовки цінностей.

До останнього часу українські дослідники не приділяли достатньої уваги розробці фундаментальних підходів до проблеми цінності, але саме поняття широко використовувалось у зв'язку з активним осмисленням загальнокультурної тематики. Найбільш чітко зв'язок культури, цінностей і моралі окреслено В.А.Малаховим у роботі "Культура і людська цілісність" (1984), де стверджується як моральний характер цінностей, так і надсуб'єктивна природа фундаментальних цінностей культури, тобто власне цінностей. Про послідовність позиції у питанні поєднання цінностей і моральності свідчить і те, що у більш пізній статті "Буття і раціональність: до проблеми обґрунтування етики" (1994), автор підходить до проблеми онтологічної укоріненості моралі і накреслює шлях до подолання протилежності етики обов'язків і цінності. Назва збірки, до якої входить ця стаття – "Онтологічні проблеми культури", свідчить про розширення пошукової основи в дослідженні проблем культури, однак, незважаючи на широке використання поняття цінності і, в тому числі, поняття моральних цінностей, в більшості з представлених у ній статей (Е.І.Андрос, П.Є.Бекешкіна, Е.К.Бистрицький, А.М.Ермоленко, О.О.Кисельова, Ю.В.Павленко, С.В.Проляєв, В.Г.Табачковський, Л.Є.Шкляр та ін.), спроба концептуального аналізу аксіологічної проблематики здійснюється тільки А.М.Ермоленком на основі розгляду тенденцій сучасної західної соціальної теорії і, зокрема, німецької практичної філософії.

Таким чином, актуальною залишається повторювана багатьма авторами констатація, що зміст поняття цінності ще не визначено (В.А.Малахов, Е.А.Причепій та ін.), що відновлює традицію посилення в цьому питанні на вже існуючий попередній філософсько-теоретичний доробок.

Недостатньо уваги приділено дослідниками проблемам, що пов'язані з методологічним забезпеченням розвідок з аксіологічної тематики, теоретичного обґрунтування та змістовного прояснення системи ціннісних категорій.

Не знайшла свого висвітлення у вітчизняній літературі і аксіологічна тенденція, що посилюється у розвитку сучасної науки. Закономірності, за якими функціонує саме пізнання, унагальнюють необхідність диверсифікації

науки як єдиного до останнього часу джерела легітимності філософської, чи взагалі будь-якої соціальної теорії. В той же час відсутність достатньо чіткої концепції цінності, дефініції цінності, розуміння структури аксіології як наукової дисципліни, її проблематики і її місця в системі філософії ускладнюють вирішення цієї проблеми. Розробка підходу, який би враховував онтологічні і соціокультурні чинники утворення і функціонування цінності, можливості науково-природничих методів дослідження, а також результати розвідок суміжних дисциплін і позанаукового пізнання, постає як нагальна необхідність.

Ситуація, коли очевидна необхідність використання поняття цінності в дискурсивному розгляді і дослідженні широкого кола соціокультурної і філософсько-етичної проблематики поєднується з відсутністю помітного інтересу до визначення сталого змісту, смислового об'єму і окресленого в загальній системі філософського знання місця цього поняття є не випадковою. Її витoki сягають природи абсолютної цінності, що укорінена в ірраціональному елементі людського буття і прояснюється в процесі виявлення і здійснення світовідношення в формах соціальної чи будь-якої іншої організації життєдіяльності.

У взаємодії двох типів необхідності – пояснити проблеми, що виникають в межах соціальності людини, а значить і необхідності вирішити їх в межах певного типу організації соціуму і необхідності визнати обмеженість засобів і підходів, що їх усталені і соціально легітимовані засоби пізнання пропонують, позиційна та інерційна сила першої іноді відступає перед абсолютною необхідністю зустрічі з новим, що започатковується в свободі.

Таким чином, загальний розгляд підходів, що склалися відносно проблеми цінності, переводить внутрішню направленість питання про ступінь дослідженості цієї тематики у нову площину. А саме, обумовлює необхідність визначити коло авторів, чії ідеї, погляди, використані ними поняття, смисли і логіка розгляду питань, що становлять основу їх власного пізнавального інтересу, суттєво сприяли формуванню того підходу до розгляду цінності, що пропонується в дисертації.

В межах запропонованого підходу до розгляду проблеми цінності, що передбачає, зокрема, виявлення характеру формування основ ціннісної процесуальності в свідомості і життєдіяльності архаїчної людини, ця тема знайшла своє відображення у роботах М.О.Бахтіна, Ш. де Бросса, Я.Е. Голосовкера, М.Еліаде, О.Ф.Лосєва, М.Мід, Е.Тейлора, Дж.Фрезера, К.Г.Юнга та ін.

Теоретико-змістовним фундаментом визначення принципу “ціннісної процесуальності” і поняття “ціннісної енергії” дисертанту слугували праці В.І.Вернадського та Л.М. Гумільова.

У розробці категоріальної системи цінностей дисертант використав досвід вивчення етичних і ціннісних категорій у працях Р.Г.Апресяна, Л.М.Архангельського, В.Брожика, А.А.Гусейнова, О.Г.Дробницького, А.Г.Здравомислова, В.В.Кортави, О.І.Левицької, В.Д.Плахова, В.Г.Табачковського, О.І.Титаренка.

Ціннісний аспект поняття “сумнів” виділяється І.М. Ястребцовим, “страждання” як фундаментальну онтологічну характеристику буття людини в світі розглядає В.Г.Нестеренко. Роль “страждання” в процесі утворення ціннісних смислів індивідуальної свідомості розглядає К.Льюїс. Проблему виявлення фундаментальних цінностей реальності ставлять С.Гроф і Дж.Галіфакс. Про наявність індивідуальної мови символічного описування, формування якої пов’язано з роботою уяви пишуть Ж.Дерріда, Р.Ліфтон, М.Оже.

Широко розглядається у сучасній філософській літературі проблема часу, семантичне поле осмислення якої простягається від культурологічного до фізико-теоретичного. В процесі роботи над загальною концепцією дослідження і його окремими положеннями дисертант спирався на фундаментальні ідеї щодо природи, властивостей і смислу часу викладені в працях І.Пригожина, розглянуті Л.Больцманом умови визначення напрямку “минуле-майбутнє”.

В тісному зв’язку з основними темами дослідження знаходиться і наступна група напрямків сучасного науково-теоретичного пошуку. Розгляд співвідношення історичного і фізичного часу приводить до поняття “направленості” у працях С.Б.Кримського та В.І.Кузнецова, А.П.Левіча, Ю.Б.Молчанова. Різні аспекти проблеми направленості часу у порівнянні з іншими типами процесуальності розглядаються С.М.Подолінським (направленість обміну речовин у живій і неживій природі), Л.Н.Коганом (розгляд темпоральності через єдність пам’яті і угадування наперед), В.П.Казарян розглядає пам’ять як форму організації часу, який модулює енергетичні потоки Всесвіту та ін. Принцип єдності перервності і неперервності, що виступає в роботі основою розуміння і розгляду ціннісної процесуальності в ряді суміжних із запропонованим підходом аспектів, розглядається М.С.Бургіним (перервність в передачі відчуттів живим організмом як форма прояву нескінченного в скінченному), М.К.Мамардашвілі (співвідношення перервності і неперервності, розглянуті через категорії цінності і смисл). Культурно-історичний і фізичний аспекти часу порівнюються М.А.Баргом, Дж. Уїтроу.

Аналіз окремих проблем співвідношення “мозок-психіка”, що збагачує смисл фундаментальних понять “простір і час” і виявляє перспективу застосування його результатів у вирішенні аксіологічної проблематики здійснено в роботах Т.А. Доброхотової та Н.О.Брагіна, Ю.А.Урманцева. Потенціал ціннісної інтерпретації феномена психофізичної реальності, локалізованої у просторі і часі через використання ціннісних смислів поняття “центр”, містять роботи М.К.Мамардашвілі. В межах запропонованого підходу поняття “центр” розглядається О.О.Кисельовою.

В роботах Е.В.Черносвітова та А.С.Курашова окреслено ціннісно-психологічний аспект проблеми вибору смислу, що постає перед людиною як предметне переживання в площині суб’єктивної реальності. Питання структури історичного часу на матеріалі середньовічної культури розглядає А.Я.Гуревич.

Однак спроб узагальнення, осмислення і використання результатів різних напрямків філософських досліджень з метою побудови єдиного інтегративного підходу у дослідженні цінності не здійснювалось.

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні основних шляхів функціонування цінності у структурах людської суб'єктивності, а також обґрунтування на цій основі її універсального статусу як категорії, що обумовлює єдність різнорівневих смислових конструкцій, забезпечує цілісний характер людського буття.

Категорія цінності досліджується в дисертації в трьох аспектах:

1. Як єдність всіх вимірів буття, що проявляє себе в дійсності реальним об'єктом дослідження;
2. Як ціннісна процесуальність виміру людського буття, специфіка якого обумовлена принциповою відкритістю для людини множинних смислів реальності;
3. Як модус образно-символічного змісту цінності, що утворює множинність форм ідеальної предметності дослідження і в дійсності власного функціонування забезпечує безперервність існування самої цінності.

Підпорядковані цій меті завдання інтегруються у три блоки.

Перший блок: виявлення основних інструментальних категорій і понять, що використовуються для опису ціннісної процесуальності на матеріалі феноменологічної традиції дослідження цінності; аналіз смислової направленості індивідуальної ціннісної процесуальності авторів досліджуваного матеріалу; визначення і обґрунтування основних засад ціннісного описування як принципу дослідження способу проявлення цінності у вимірі людського існування.

Другий блок: зіставлення міфологічного та історичного типу функціонування цінності як прояву якісних етапів становлення і розвитку ціннісної процесуальності за умов актуального домінування оціночного світовідношення; осмислення значення ціннісної парадигми людської самостійності на етапі структурування і здійснення оціночного типу світовідношення; визначення основних елементів забезпечення внутрішньої ціннісної процесуальності як умови функціонування реальної цінності у людському вимірі буття.

Третій блок: виявлення ціннісно-онтологічного смислу основного морального відношення, даного в понятійній об'єктивізації добра і зла; обґрунтування онтологічних засад прояву абсолютної цінності, спираючись на єдність смислів образно-символічної та науково-теоретичної форм її описування; визначення основних категорій індивідуальної ціннісної процесуальності.

Методологічною основою дисертації виступає принцип реальної єдності матеріального і духовного вимірів буття людини, яка забезпечується і підтверджується результатами його матеріально-практичної і пізнавальної діяльності, що у своїй цілісності створюють унікальний ціннісний феномен людської суб'єктивності, який розглядається в динаміці його власного розвитку.

Конкретизацією цього підходу в дисертації виступає принцип ціннісної процесуальності, виявлення методологічних можливостей якого здійснюється на основі аналізу універсального феномену цінності, що проявляє себе в свідомості через перебіг процесів єдиної внутрішньої структури реальності.

Теоретичною основою виступає філософська традиція осмислення онтологічного статусу людини, як відкритого трансцендуючого феномена буття, сутність якого виявляється в спробі самоотождотчення шляхом визначення моменту сталості в сфері, що проявляє себе через сукупність мінливих феноменів.

Витоки даної традиції сягають філософії давньогрецьких мислителів, філософських і філософсько-релігійних шкіл і напрямків Давньої Індії, нею визначається напрямок утворення філософсько-світоглядних конструкцій в історії європейської філософії, а в філософії XIX-XX століть закладена в концепціях, де визнається будь-який модус реальності ідеального і персонально репрезентована ідеями А.Бергсона, М.О.Бердяєва, М.Бубера, М.Вебера, Е.Гуссерля, Л.П.Карсавіна, О.Ф.Лосєва, Ф.Ніцше, В.С.Соловйова, М.Хайдеггера, Т. де Шардена, М.Шелера, К.Ясперса та ін.

Фактологічну базу дослідження становить дискурс з проблем природи, статусу, змісту і значення цінності, формування архаїчної міфосвідомості, сюжетики міфів і змісту архетипічної символіки, що трансформується і проявляється через глибинні структури психіки людини, співвідношення образу і символу, історичного становлення і розвитку форм сприйняття та деякі інші теми, відбиті в текстах, а також деяких сюжетах “великих наративів”, загальнокультурної символіки, поданої в образах художньої і літературної творчості, об’єднання яких для аналізу обумовлено визначеною постановкою і підходом до розгляду проблеми цінності.

В аналізі характеру і сутності міфосприйняття світу архаїчною людиною використовувались теоретичні принципи закладені в працях С.С.Аверінцева, М.М.Бахтіна, М.Еліаде, О.Ф.Лосєва, Е.Тейлора, З.Фрейда, К.Г.Юнга.

Автор спирався на розробку проблематики, пов’язаної з дослідженням ціннісних аспектів психіки, співвідношення біофізичних і соціокультурних факторів формування свідомості в працях О.М.Леонтьєва, М.Піаже, С.Л.Рубінштейна, З.Фрейда, Е.Фромма, К.Г.Юнга.

Наукова новизна дисертації: на основі використання пріоритетного методологічного принципу “ціннісної процесуальності” запропоновано сучасну модель аксіологічного аналізу. Виявлення основних елементів цього принципу і його використання в ході дисертаційного дослідження започатковує шляхи інтегративного підходу у розгляді цінності, що вбачається актуальним з огляду на існуючі розбіжності основних концептуальних ліній глумачення природи, прояву і функціонування цінності і, відповідно, її вивчення як онтологічного, соціально-історичного феномена або сутнісної складової людської суб’єктивності.

В межах зазначеного аналізу:

- уперше здійснюється побудова системи ціннісних категорій;

– у етико-філософському аспекті розкриваються поняття, що відбивають перебіг індивідуальних внутрішніх етапів ціннісної процесуальності, а також поняття “направленість”, “проекція” та ін., яким до цього в науковому обігу надавався переважно психологічний зміст;

– етико-філософське дослідження цінності поєднує різні рівні і напрямки аналізу: від розгляду філософської традиції, тлумачення її витоків як трансцендентних до використання результатів досліджень в різних галузях психології, а також інших напрямків сучасного науково-природничого знання;

– в науковий обіг вводиться ряд категорій і допоміжних принципів ціннісного описування: “закономірність повного кола”, “континуальність і дискретність”, “феномен умноження цінності” та ін., які доповнюють і прояснюють основний методологічний принцип дослідження цінності з точки зору можливостей використання зовнішнього історико-культурного контексту у вибудові і проясненні внутрішнього ціннісного виміру особистості.

Основні ідеї та висновки, що становлять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

* цінність – індивідуальний спосіб досягнення суб’єкт-об’єктної єдності (свободи), результатом реалізації якого є нерозрізненість визначень внутрішнього і зовнішнього, а умовою – збереження набутого в сфері існування особистісного смислу.

* свобода (реальність) – гранично можлива для свідомості образно-понятійна форма вираження трансцендентного характеру людського існування. Свобода (реальність) розуміється як цілісність всіх можливих вимірів буття, яка обумовлюється їх єдиною енергетичною основою, а проявляється через якісну множинність внутрішньої структури.

* принцип ціннісної процесуальності базується на загально-теоретичному уявленні про єдність перервності і неперервності у здійсненні руху. Згідно з ним оціночний тип світовідношення розглядається як спосіб квантування, тобто оформлення і структуризації ціннісної енергії, ціннісний зміст якої становить актуальна загальнокультурна символіка, а кількісний вираз понятійно об’єктивується через прояснення ідеї часу відносно ціннісної направленості індивіда.

* поняття ціннісної направленості відображає індивідуальну ціннісну характеристику, що в своїй цілісній реалізації утворює зміст поняття “доля” і прояснюється мовою індивідуального ціннісно-символічного описування. Понятійна об’єктивіація описування ціннісної направленості здійснюється на основі застосування основних оціночно-процесуальних категорій “сумнів”, “страждання” і “жертва”, а також допоміжних понять описування ціннісної процесуальності: “проекція”, “центр”, “ціннісне бачення” та інших.

* категорія “сумнів” при описуванні ціннісної процесуальності виражає ціннісний еквівалент основної онтологічної властивості людської свідомості — здатності до відображення. Як елемент ціннісної процесуальності “сумнів” виражає собою момент оформлення ціннісної енергії в

індивідуальну оцінку, яка надалі слугує основою індивідуального вибору ціннісної направленості.

* категорія “страждання” виражає ціннісний еквівалент ідеї часу як онтологічно укоріненого способу самоусвідомлення людини. Онтологічна процесуальність часу і ціннісна процесуальність страждання утворюють сталі відношення. Його сторонами є відносна сталість матеріально-просторової системи (об’єкта) і відносна самототожність індивідуальної свідомості (суб’єкта).

* категорія “жертви” виражає ціннісно-оціночний еквівалент актуального стану індивідуальної свідомості відносно цілі існування. Існування як абсолютна, в межах дійсності, цінність, виступає онтологічною основою формування даного стану як актуального, а його зміст складає ціннісна направленість попереднього руху людини, що в індивідуальній символічній мові описування набуває абсолютного ціннісного значення.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Динамічні процеси, що відбувались у суспільному житті в останні роки, гранично чітко окреслили проблему духовних орієнтирів особистості. У практично - процесуальному плані ця проблема постає як послідовність станів відсутності, пошуку і знаходження ціннісного символу особистості. Теоретична значущість дослідження полягає в тому, що воно представляє (одну з небагатьох) спробу побудови методології дослідження ціннісних станів свідомості і відкриває шляхи подальшого змістовного дослідження і категоріальної розробки феноменології цінностей на основі теоретичних та методологічних положень роботи.

Принципова орієнтація на інтегративний підхід у розгляді цінності виводить рішення цієї проблеми за межі суто соціальних інтерпретацій і дозволяє розглядати його як системостворюючий елемент загальносвітоглядних уявлень. Дослідження онтологічних і психологічних умов валідації особистісних цінностей дає можливість цілеспрямовано формувати систему суспільних цінностей на основі виявлення індивідуальної значущості загальнокультурної символіки і прояснює механізми суспільної саморегуляції.

Це положення обумовлює і практичну значущість роботи, оскільки переводить в нову площину розгляду і подальшого осмислення соціально-ідеологічну функцію філософського знання.

Етико-філософська концепція цінності, запропонована у дисертаційному дослідженні дозволяє створити систему практичного захисту ціннісних структур індивідуальної свідомості від впливу відчужених від особистості соціально-політичних та ідеологічних інституцій, з метою побудови реальних засад демократичного суспільства на принципах визнання в його рамках основних прав і свобод особистості.

Концептуальний та фактологічний матеріал дисертації може бути використаний при читанні курсів лекцій з практичної та соціальної філософії, спецкурсів з психології, сучасної зарубіжної філософії та психології, етики, аксіології та політології.

Апробація дослідження. Основні положення дисертації обговорювались на засіданнях кафедри етики, естетики і культурології Київського університету імені Тараса Шевченка. Головний зміст дисертації відображений в одноосібній монографії та інших публікаціях дисертанта. На основі дисертації автором були підготовлені виступи на науково-теоретичних конференціях в Полтаві (1989,1993), Свердловську (1994), Києві (1995,1996). Матеріали дисертації використовувалися автором у викладанні курсів з філософії та етики студентам Полтавського технічного університету.

Структура дисертації. Логіка наукового пошуку, цілі та завдання дослідження, концептуальна основа обумовили структуру роботи (424 с.), яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (387 позицій).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У ВСТУПІ обґрунтовано актуальність теми, висвітлено стан розробки проблеми, охарактеризовано концептуально-методологічну базу дослідження, сформульовано його мету та новизну отриманих результатів, показано їхню науково-практичну значущість, перелічені форми апробації.

У першому розділі “**Постановка проблеми цінності і підходи до її вирішення**” розглядається традиція дослідження проблеми цінності у вітчизняній та зарубіжній філософсько-етичній літературі, виявляється зміст та основний об’єм поняття цінності, а також формулюється методологічний принцип “ціннісної процесуальності” як основа подальшого дослідження цінності.

В 1.1 “Загальний аналіз понять “цінність” і “моральна цінність” в межах постановки проблеми цінності” через категорію причинності розглядається співвідношення понять “цінність”, “моральна цінність”, “ціль” і “надціль”. На основі цього розгляду робиться висновок про можливість передування цінності як базової категорії системи описування, існуванню як такої категорії, що поєднує базові категорії різних систем принципом єдності смислу, але сама набуває його з зазначеної базової категорії.

Визначаються основні аспекти дослідження цінності, а саме: як теоретичної філософсько-світоглядної проблеми; як суттєвого чинника людського існування і навіть виміру людського буття; як проблеми, вирішення якої потребує комплексного підходу, узагальнення і синтезу різних напрямків наукового і позанаукового пізнання.

Вивчення попередньої традиції постановки і вирішення проблеми цінності в філософії і етиці дозволяє виявити шляхи розробки альтернативного підходу щодо ціннісного описування. Обґрунтовується положення, що розгляд цінності через призму соціальних відносин висвітлює тільки один із можливих смислів трактування сутності цінності, а не описує її вимір цілісно. Одночасно зведення витоків цінності до потреб однозначно пов’язує цінність і насолоду, тому не може бути поєднаним в понятті цінність єдиною мірою розуміння.

Аналіз цих та інших підходів до розгляду проблеми цінності дозволяє виявити специфічний феномен умноження цінності, який полягає в тому, що кількість ціннісних об'єктів і феноменів збільшується в залежності від прийнятих принципів розгляду.

Зазначена ситуація демонструє необхідність розширення методологічної бази дослідження за рахунок визначення специфічно ціннісних принципів описування у поєднанні з використанням категоріально-сміслових конструктів і результатів розвитку суміжних напрямків знання.

Основою подальшого розгляду є спроба розуміння того, як нові понятійні символізації, застосовані при описуванні цінності, дають поштовх до наповнення новим змістом поняття цінності. Згідно з ним енергетичні процеси, які мають в органічній і неорганічній природі тенденцію до саморегуляції, з появою людини і внаслідок її практичної діяльності набувають штучного направлення. Результати людської діяльності поступово і у все більшій мірі визначають зміни планетарного і надпланетарного масштабу. Таким чином проблема цінності набуває принципово важливого значення з огляду на необхідність глибокого, повного і всебічного розуміння співвідношення далеких і близькосяжних цілей людської діяльності, а також ролі людини в забезпеченні умов збереження і відтворення навколишнього середовища.

Вирішення проблеми цінності пов'язується з комплексною оцінкою результатів розвитку і практичної діяльності людини як таких, що мають об'єктивну цінність. Проте поняття об'єктивна цінність в такому випадку повинно містити в собі і "внутрішньо незалежний" критерій оцінки, який вибудовується на основі виявлення залежності існування самої людини як індивіда і родової істоти від усвідомлення нею наслідків загальної направленості її діяльності.

В.1.2 "Ціннісна процесуальність як методологічний принцип дослідження цінності" на основі аналізу деяких елементів ціннісної концепції М.Шелера розкривається підхід "ціннісної процесуальності" як методологічний принцип дослідження цінності.

Підґрунтям ціннісної теорії М. Шелера є феноменологічний принцип "вбачання сутностей". Порівняння двох посилок щодо підходів у розгляді цінності — вбачання сутностей як основа руху до цінності і класифікація цінностей на основі усвідомлення, розвитку і задоволення потреб людини, приводить до необхідності визначитись в тому чи є вбачання сутностей як шлях до розуміння цінностей потребою або воно є наслідком дії самої ціннісної процесуальності, етапом якої є спроба визначити і понятійно символізувати той чи інший рівень проникнення в саму цінність, оминаючи питання про суб'єктивну потребу в цьому як незначний чинник індивідуальної спрямованості цієї дії.

Спираючись на зазначені особливості, визначається принцип ціннісної процесуальності: це здатність людської суб'єктивності стверджувати власну цінність фактично, тобто через безперервну реалізацію принципу єдності смислу будь-яких об'єктивованих систем, що проявляють себе через його

індивідуальну свідомість дискретно. Аксиологічний аналіз в межах ціннісної процесуальності вказує на цінність у формі її індивідуального сприйняття. Тобто це не істина результату, а цінність процесу. Задоволена потреба у цінності є суб'єктивно значущий результат, а не загальна істина.

Виходячи з запропонованого принципу ціннісної процесуальності, суб'єкт опановує ціннісною енергією, яка зв'язується як в поняттях, так і в матеріально-культурних результатах людської діяльності. Суб'єкт розкриває і вивільняє приховану в них ціннісну енергію індивідуальною мірою смислу. Специфічний тип взаємодії, внаслідок якого відтворюється смислова єдність його сторін, суб'єктивно визначається як цінність і виступає моментом ціннісної процесуальності.

Подалі в роботі принцип ціннісної процесуальності розкривається через введення поняття “направленість”. У загальному вигляді стосовно людини ця ціннісна характеристика утворюється часовими проміжками. Вона включає стан, що характеризується задоволенням потреби і відповідно одночасним впливом на нього нового центру, фокусом якого є невизначеність. З огляду на зазначене, цінність як процес є тимчасовим станом направленості “Я” до певної точки зору, що утворюється взаємодією репрезентованих у свідомості смислів. Останні угруповуються відносно певного центру, вплив якого визначається характером взаємодії включених у свідомість фрагментів дійсності.

Взагалі причиною ціннісної процесуальності є іманентна самій матеріальності здатність до руху. Але відмінність модусу причинності ціннісної процесуальності полягає в тому, що людина завдяки їй виводить ціль як таку за рамки себе самої, отже, утворює ситуацію зовнішньо визначеної цілі, досягнення якої перетворюється в цінність. Оскільки ціннісна процесуальність дана людині тільки в особистій формі, вона не має єдиного образного вираження, а її оцінки розходяться. Звідси випливає питання щодо самодостатності існування цінності у формі людської суб'єктивності.

В 1.3 “Застосування принципу ціннісної процесуальності для визначення основних понятійних символізацій ціннісного описування” на основі подальшого аналізу шелерівської теорії цінностей виявляється, які саме понятійні символізації при розгляді ціннісної процесуальності необхідно використовувати з огляду на загальну їх значущість в усталених формах ціннісного описування.

Цей аналіз дає можливість дійти висновку, що основними допоміжними категоріями - символізаціями в описуванні ціннісної процесуальності є такі поняття, як “направленість”, “центр”, “зовнішнє і внутрішнє”, “вибір”, “проекція” та інші. Використання цих понять є методологічним засобом, що дає можливість з'ясувати не лише характер еволюційної направленості у розвитку живої природи, а й слугує ілюстрацією щодо особистісної направленості ціннісної процесуальності будь-якого авторського тексту в широкому смислі.

Загальний механізм формування ціннісної направленості можна визнати інваріантним для різних типів і рівнів живого. Він розглядається

як направленість різних феноменів живого до центру, який, в свою чергу, створює проєкцію. Вона фіксується в індивідуальному плані як потреба, але ця фіксація не утворює ще внутрішнього смислу. Останній виникає в процесі реалізації здатності людини вийти спочатку за рамки інстинкту, а потім і традиції, не маючи гарантій визначеності щодо “центру” його направленості. Людина усвідомлює себе як частковий смисл центру і це спонукає її рухатися до повноти.

Подальший розгляд обумовлюється необхідністю з'ясувати чи є людина носієм цінності, тобто своєрідним каналом, через який відбувається еманация ціннісної енергії, чи вона сама є цінністю і, як така, не потребує додаткових зовнішніх обмежень. Аналіз понятійних символізацій, які використовуються для описування ціннісної процесуальності в історії людини, постає чи не єдиним засобом виявлення взаємодії і переходу внутрішнього і зовнішнього, що дає можливість наблизитись до реального джерела цінності.

В 1.4 “Смислова контамінація і семантична диз'юнкція як спосіб понятійного руху у ціннісному вимірі” принцип ціннісної процесуальності застосовується для виявлення різниці підходів у вирішенні загальної проблеми цілі і смислу в науці і філософії.

Усвідомлення і формулювання проблеми цінності стає можливим, коли ціль науки як системи об'єктивного знання про світ відокремлюється від ціннісної цілі. Досягнення ціннісної цілі, на відміну від об'єктивної істини науки, завжди є результатом суб'єктивного ціннісного руху, в процесі якого смисли набувають особистого ціннісного забарвлення.

Проте досягнення певних науково-пізнавальних цілей можливе лише за умови особистісного прагнення до досягнення цілі, а наявність останнього переводить розгляд у сферу ціннісної процесуальності. Отже, ті чи інші вмотивування людської діяльності, що в понятійній об'єктивізації науки визначаються як рух до істини, можуть виражатися як пошук особистісних ціннісних смислів.

Особливою формою ціннісної процесуальності є філософія, в якій поняття як загальні символи, що містять в собі об'єктивний смисл, разом з тим несуть невизначеність і відкритість новим смислам, що мають особистісне значення. Разом з тим ціннісний смисл не є констатацією наявного стану речей як істини, а є ствердженням особистої віри в цінність, умовою розуміння якої є певна форма смислу.

В ході здійснюваного аксіологічного аналізу виявляється ціннісний зв'язок понять “смисл”, “страждання”, “направленість” і їх похідних, що дозволяє окреслити можливість переходу від жорстких рамок опорного смислу основних понять, що використовуються, до самого процесу ціннісно-енергетичної взаємодії ціннісних фактів, тобто суб'єктів взаємодії. Об'єктивне, тобто відчужене від суб'єкта описування цього процесу, є неможливим, оскільки сама ціннісна процесуальність як енергетичний процес пов'язана із стражданням як особистісним процесом вольового формування певної направленості.

В цьому процесі відбувається насичення свідомості, що сприймає, енергетикою смислів, що відбивають авторську форму направленості. Реальне функціонування цінності здійснюється в ході фактичної взаємодії особистостей — суб'єктів ціннісної процесуальності. Так виникає можливість виявити особистісну ціннісну направленість філософа і визначити сутність понять, які він використовує як смислові і ціннісні інструменти створення ціннісного зв'язку з суб'єктом сприйняття.

Наведене дозволяє певною мірою прояснити характер функціонування ціннісної процесуальності і дійти висновку, що ціннісні смисли утворюються внаслідок взаємодії трьох компонентів: базового смислу понять, який слугує основою розширення, збагачення і перехрещування смислів; особистісної ціннісної направленості, відбитком якої є багатосмисловий авторський текст; ціннісно-енергетичної взаємодії, яка виникає в ході сприйняття тексту. Це формує і пов'язує єдиним особистісним смислом різно-спрямовані енергетичні прояви цінності.

В 1.5 “Особистісна міфологема як основа формування і здійснення індивідуальної ціннісної направленості” аналізується роль особистісної міфологеми як суттєвого фактора виявлення загальної понятійно-категоріальної схеми описування ціннісної процесуальності. Звернення до аналізу міфу, здійсненого О.Ф. Лосевим, дозволяє не лише наблизитися до розуміння характеру функціонування ціннісної сфери людського буття на ранніх етапах його історії, але й виявити понятійні символізації, що відбивають його особистісну міфологеми.

Внаслідок застосування такого підходу вдається не лише змістовно доповнити виявлені у попередніх розділах роботи категорії ціннісного описування — “направленість”, “ціннісна енергія”, “центр” та інші, — але й розширити їх коло новими поняттями ціннісного описування — “проекція”, “план”, “доля”, “чудо” та інші.

Основне значення проведеного розгляду полягає у ствердженні низки положень, що стосуються як характеристики ціннісного описування, так і подальшого поєднання смислів цих характеристик понятійно-концептуальним апаратом сучасної науки: міф як перша вочевидь наближена до людини сутнісна реальність є енергійною субстанцією; його змістовне оформлення через сприймання архаїчною людиною змінювало не тільки її саму, але й оточуюче середовище; направленість і проекція виступають понятійно-категоріальними позначеннями ціннісної процесуальності, в ході якої відбувається вплив образу та ідеї на матеріальний світ і особистість, що існує в ньому; особистість рухається і не тільки в фізичному напрямку, а і в напрямку “чуда”, яке напружує тіло у дійсно ціннісні направленості. Переживання, яке здійснюється на основі міфічного, тобто ціннісного сприймання, обумовлене дією основних векторів ціннісної свідомості — пам'яті і уяви, на перехресті яких створюються смисли особистісної міфологеми.

На основі аналізу особистісної міфологеми О.Ф. Лосєва можливо стає і трактовка співвідношення цінності і моралі як сфери нормативних вимог. Вільне волевиявлення особистості, в залежності від характеру і

смыслу особистісної міфологеми, має свою ціннісну направленість, що визначає її дійсне положення відносно вимог моралі і ставлення до моральних цінностей. Вимоги моралі не є дійовими без підкріплення їх вимогами духу, але останнє забезпечується саме особистісними ціннісними характеристиками: направленістю, проекцією, ступенем розуміння особистісної міфологеми, що створює долю, здатністю розкривати енергетику цінності в смислах, що оточують людину в поняттях-символах і речах, щоб знайти знову відповідь на питання морального плану.

В другому розділі дисертаційного дослідження “Роль міфу у проясненні ціннісного виміру людини” розглядаються основні онто-історичні умови генезису індивідуальної ціннісної свідомості на основі визначення базових категорій ціннісного описування, якими є “свобода” та “існування”, а також аналізуються формальні і змістовні фактори утворення індивідуального ціннісного смислу.

В 2.1 “Відмінність принципів цінності і оцінки як основа розподілу міфологічного та історичного часу” обґрунтовується принцип розподілу міфологічного і історичного періодів в існуванні людства за ознакою можливості порівняння і оцінки.

Історія як сукупність певних принципів систематизації вибудовується на основі встановлення зв'язків між датами, подіями і оцінками. Однак поняття, що поєднують в собі фіксацію певного стану явища і принципу, на якому воно будується як об'єктивної складової його оцінки, не змінюються, в той час як самі феномени, що вони їх позначають, змінюються. Отже, принцип створення історичного часу полягає в послідовності утворення нових оціночних визначень, що відбивають зміну феноменів.

На основі цього розподілу визначається єдиний принцип дискретності і континуальності. Він полягає в тому, що система історичних понять дискретна, тобто поділяє історію як таку на сукупність понять - принципів і дає змогу будувати оцінку, в той час як сам феноменальний матеріал – континуальний.

З огляду на зазначене, міфоетап в існуванні людства повинен бути відділеним від історії і розглянутим не за логікою історії і її оцінок, а за принципом ціннісної процесуальності, що мала місце в міфосприйнятті архаїчної людини.

На основі аналізу поняття “архетип” в працях К. Юнга і М. Еліаде виявляється відмінність способу опанування архаїчною і історичною людиною ціннісною енергією, що передається із сфери свободи через позасвідоме і форми архетипічної символіки. Архетип розглядається як специфічний спосіб збереження і засвоєння ціннісної енергії колективною свідомістю архаїчних спільнот людей, а також відправна точка для опанування на основі використання цієї енергії своїми власними сутнісними силами в процесі формування індивідуального світовідношення.

Природне затухання енергетичного імпульсу в системі на основі зростання ентропійності призводить до змін первісного модусу архетипічної психічної енергії. В ціннісно-енергетичному вимірі це означає

формування індивідуальних символіко-понятійних систем, що утримують в "малій формі" індивідуальної свідомості початкову ціннісну енергетику архетипу. Її трансформація пов'язана з появою оціночного типу світосприйняття.

Оцінка є індивідуальною формою квантування ціннісної енергії. Але ця здатність теж може бути оцінена тільки самою людиною і, в такому разі, повинна бути як квантована ціннісна енергія втілена в формі, що включає в себе оцінку як самої людини, так і самої єдності, елементом якої вона є.

Однак в ході історичного розвитку виявляється і інший аспект цього процесу. Особливість історичного періоду розвитку людини полягає в тому, що множинні нашарування символів і смислів розмили первісний смисл архаїчних образів. Значно послабленою стала і первісна єдність дії і стану свідомості, що закріплювалася правилом і ритуалом. Трансформований модус ціннісно-психічної енергії потребує опанування новими механізмами і навичками контролю. Оскільки індивід соціалізується набуває цих навичок, він здатен свідомо керувати ціннісною енергією, що акумульована в образах і культурно-історичних символах. Але той ступінь свободи, на який він підіймається в ході історичного поступу людства, не обумовлює автоматичного наслідування нормам і правилам поведінки з ціннісною енергією.

Соціально-історична система, до якої інтегрований кожен індивід, уможливорює засвоєння правил і норм поведінки з цією енергією, але не може ефективно контролювати характер її перетворень. Оскільки людина не автоматично, а творчо, на основі індивідуального волевиявлення керується правилами поведінки з енергією в ціннісному модусі, вона є споживачем і провідником цього типу енергії, а її досвід – в формі описування чи іншої передачі надчуттєвих вражень, стає надбанням інших індивідів, а також формує її власну систему оцінок.

В 2.2 "Аналіз ціннісного змісту категорії "свобода" в модусі людського існування" розглядаються філософсько-онтологічні підстави для виділення основних ціннісних категорій.

Основною ціннісною категорією, з огляду на її онтологічний статус і методологічне використання, є категорія свободи. Ця категорія позначає онтологічний абсолютизм, в сфері якого відбувається реалізація будь-якого принципу. Свобода є також абсолютною ціннісною категорією, оскільки містить в собі нескінчений потенціал можливостей, реалізація яких утворює силу невизначених центрів індивідуального ціннісного прагнення.

Особливістю людини є те, що вона ієрархізує цінності на основі особистісного принципу існування. Оскільки людина виходить за межі цього принципу, оскільки потрапляє в сферу абсолютної цінності, тобто свободи. З виходом людини в сферу свободи, ціннісний вимір утворюється фактом її власного існування. Цей вимір обумовлює знаходження людини в такій точці взаємодії сил, де вони не анулюють одна одну і не зливаються, а створюють можливість осягання людиною протиріччя між безмежністю ціннісного потенціалу наявного в свободі і обмеженістю форми існування самої людини. Шляхом оцінки власного принципу існування породжується

сумнів в його абсолютній цінності, отже, утворюються передумови руху в ціннісному вимірі. Вихід в цю сферу через індивідуальний пошук значущого центру ціннісного руху призводить до постановки проблеми цінностей через призму феномена людини.

Необхідність відкидається або ставиться під сумнів людиною саме в зв'язку з набутою нею здатністю до оцінки. Форма, в якій реалізується принцип необхідності в людському існуванні, розкриває для людини можливість подолання цього принципу.

В подальшому розгляді аналізується співвідношення символу і образу як попередніх понятійних визначень щодо умов утворення ціннісної ситуації вибору. Образ розглядається як ціннісна процесуальність безпосереднього сприйняття, в якій взаємодія образу і відображення через ціннісно-енергетичну взаємодію і створює єдність реальності. Ціннісна енергія образу квантується людиною у формі символу, що безпосередньо пов'язано з реалізацією її здатності до оцінного світосприймання. Оцінка постає засобом протистояння людини континуальності світу, який здійснюється через вироблення різних мов символізацій. Символ згортає образ і заміщує його. Це робить ціннісну енергію образу компактною і придатною для індивідуального використання.

Збільшення кількості мов символізації означає розширення кола людських знань, однак цим не досягається остаточного прояснення суті самої свободи. Свобода не може бути вичерпно пояснена ні одним похідним від неї принципом, а також їх сукупністю. Людина намагається знайти нові принципи і узагальнити існуючі, щоб оволодіти свободою як принципом. Саме це стає передумовою певної самостійності людини.

Саме цей факт знаменує собою перехід людини із сфери континуальної свободи в сферу дискретності – самосвідомого існування, що характеризується розчленованістю сприйняття і оцінки, або в сферу принципової необхідності.

В 2.3 “Особливості формування ціннісного виміру в міфоепоху” аналізується процес виділення людини з оточуючого середовища і формування планів внутрішнього і зовнішнього як межі розподілу відповідних планів відображення, точкою перетину яких є індивідуальна самосвідомість з її тілесністю, чуттєвістю та іншими властивостями, а також визначаються чинники, що забезпечують існування колективної, а згодом і індивідуальної свідомості в умовах переважної залежності людини від оточуючого середовища.

Переривання континуальності як досягнення первісної якості свідомості означає наявність внутрішнього, що споріднена з зовнішнім через свою інаковість, а досягається через розмежованість з ним. Послідовне переривання континуальності, що досягається через міфічний поділ і структурування простору створює підмурок для появи історичної форми оцінки.

Модельовання простору відносно певного центру, яке є функцією міфу, свідчить про наявність ціннісної складової архаїчної свідомості. В дійсності це певні просторові точки, вибір яких як цінності пов'язаної з існуванням,

є життєво важливим вибором. Точки переривання континуальності, що мають дійсний просторовий контур зовнішньої експансії ціннісної енергії в оточуюче людину середовище, повинні співвідноситися з структурою внутрішнього плану людини. На них поступово вибудовувалися механізми індивідуальної пам'яті, які забезпечували самототожність свідомості.

Необхідність підтримувати самототожність свідомості проявляється у зовнішній і внутрішній сфері в різних аспектах. У внутрішній як емоція страху, що у подальшому розвитку понятійної символізації можна визначити як страх втрати досягнутого розмежування двох сфер, тобто такого ціннісно-енергетичного перетворення, що призводить до руйнації системи. У зовнішній це функція смислоутворення, завдяки здійсненню якої кожного разу заново синтезується саме існування і цим актом стверджується його цінність. Підтримка цієї функції потребує поширення простору сприйняття, а також все більшого розширення каналу переходу зовнішнього і внутрішнього.

Пошук форми, у якій втілюється первісний архетипічний прообраз дії, постає як індивідуальна ціннісна ціль, що визначає направленість особистісного руху в ціннісному вимірі. Результатом його стає те, що емоція страху перетворюється архаїчною людиною на креативну життєдайну силу і спрямовується на досягнення успіху у забезпеченні умов власного існування архаїчної людини.

В 2.4 “Пам'ять і уява як фактори утворення індивідуального ціннісного смислу” розглядається співвідношення складових індивідуального ціннісного виміру, якими є пам'ять і уява, а також процесуальність переходу ціннісної енергії образів у внутрішню сферу індивіда.

Відносна протилежність пам'яті і уяви як функціональних елементів свідомості є передумовою власне створення виміру цінності. Ці елементи утримуються в єдиній формі, оскільки вона сама підтверджується фактичною самототожністю індивідуальної свідомості.

Колективні дії, що їх виконують люди для забезпечення успіху своєї діяльності, сприяють формуванню і розвитку індивідуальної пам'яті і через певний проміжок часу утворюють змістовну канву індивідуальної історії. Індивідуальна свідомість, розчинена у колективній, поступово самовибудовується завдяки відтворенню елементарного феномена запам'ятовування. Останній – суть зв'язок умовної одиниці смислу і знаку – сигніфікатора, що виконує опорну функцію. Через те, що людина починає діяти, спираючись на пам'ять, вона привносить в первісний принцип функціонування пам'яті новий зміст, ціль і цінність.

Уява як така є каналом, завдяки якому ціннісна енергія оформлюється в архетипічні образи, які задають парадигму дії. Проявом ціннісно-енергетичної природи смислу, що утворюється через канал уяви, є його рухливість. Вона реалізується через здатність людини до переключення, розширення і зміни смислу. Якщо час в руслі цього підходу розглядається як процесуальність закріплення нового зв'язку і нового смислу, а також основа для появи самостійного смислового спогаду, то оцінка формує і націлює новий смисл і зміст, стверджує майбутність “Я” у формі,

обумовленій наявним ступенем самовольного виявлення. При цьому людина створює відносно замкнуту і самостійну форму циркуляції ціннісної енергії, що має просторово-часову структуру і направленість. Відповідно принцип оцінювання є абсолютним в межах цієї системи, але він не є самодостатнім відносно принципу свободи. При вивченні складових ціннісного виміру сама індивідуальність заміщується її символом, словесно-понятійним позначенням, що, власне, і є умовою виконання мисленневих операцій, але унеможливорює безпосередню взаємодію ціннісної енергії, що акумульована в формі дійсного індивідуального існування.

В 2.5 “Основні етапи формування самосвідомості в аспекті реалізації ціннісної процесуальності” розглянуто процес формування індивідуального ціннісного виміру внаслідок взаємопереходу зовнішнього і внутрішнього.

Феномен “внутрішнього” корелює з поняттям інтеріоризації. Він виникає внаслідок набуття індивідом досвіду надчуттєвого сприйняття і формується на основі здатності міфосвідомості розрізняти упорядковану актом творення структуру космосу від хаосу.

Необхідність місця, що визначається архаїчною людиною як зовнішній центр, дає можливість припустити наявність точки концентрації — фізичного і духовного центру особистості. Своєрідна функція даного центру — слугувати каналом, що реально поєднує людину з силою можливих вимірів, вплив яких є безпосереднім, а виявлення опосередкованим. Внутрішній простір, що виникає як суверенна територія особистості, сфера її власного існування, є історичним надбанням людини.

Одночасно відбувається і дійсний рух, в якому людина реалізує внутрішньо притаманний їй принцип свободи в умовах, коли він обмежується певним набором можливостей. В запропонованій ціннісній символізації дане явище названо “закономірність повного кола”. Виявлення і розгляд цієї закономірності на матеріалі досліджень міфосвідомості і культурно-історичних та мистецьких пам'яток цього періоду дозволяє простежити дійсну історичну форму функціонування ціннісної процесуальності.

Першим етапом історичного розгортання ціннісної процесуальності виступає момент реалізації здатності людини до особистої форми називання, якою є ім'я. Ім'я закріплює одушевленість і цінність того, що існує навкруги.

Другий етап пов'язаний з формуванням поняття ціль. В цьому процесі всі об'єкти зовнішнього світу розкривають у ціннісному вимірі людини свій смисл і свою ціль у тій мірі, в якій сама людина розкриває особистий ціннісний смисл внаслідок своєї належності до вимірів, що наповнюють його ціннісною енергією творення.

Змістом третього етапу ціннісної процесуальності стає розширення смислів внутрішнього людини, які у свою чергу є проекцією зовнішнього. Дослідження міфосвідомості дозволяє людині історичній виявити властивості власного предісторичного стану, коли вона належала більшому числу вимірів, ніж це має місце в усвідомленні сучасної людини.

Четвертий етап ціннісної процесуальності пов'язується з поступовою об'єктивацією сфери внутрішнього внаслідок того, що в результаті свідомого визначення і досягнення цілей утворюється штучне середовище існування людини. Процес його підтримки і поширення набуває самостійної цінності, оскільки необхідністю є відтворення смислу попередніх етапів, а також його поширення в ході соціалізації.

В 2.6 “Формування міфологеми особистісної цінності як результат структуризації внутрішнього простору людини на етапі переходу від міфологічної до історичної епохи” на матеріалі досліджень з міфології і пам'яток давньогрецької культури в межах застосування визначеного підходу розглядається перебіг ціннісно-енергетичних процесів, понятійно-оціночно оформлених як бажання – уява – можливість і доля, а також ціннісний зміст бачення, в якому символізується і передається здатність людини синтезувати смисли чуттєвого і надчуттєвого.

Особливістю переходу людини від міфоепохи до історичної епохи є послаблення дії законів попередньої необхідності і непевність дії законів нової. Для людини проявом свободи є можливість задоволення власних бажань. Одночасно це процес руйнації архетипічного світосприймання, в якому людина поступово втрачає усвідомлення свого місця в світі і своєї ролі як провідника вищих сил. При цьому виявляється, що архаїчна людина усвідомлює різницю між стражданнями, що спричинені власним гріхом, і тими, що викликані “свавіллям” або природним виявом сили вищих істот. Таким чином поступово виявляється самостійна підкладка речей і самостійність людини по відношенню до них. Оцінка, у свою чергу, онтологічно обумовлена саме встановленням часового поділу єдиної до цього процесуальності і виявленням причинно-наслідкових зв'язків. Наслідком вказаного поділу є відділення процесу від суб'єкта.

З початком історично-часової епохи людина завжди має справу з наслідками і віддаляється від причин. Знаходження нового принципу взаємодії зовнішнього і внутрішнього реалізується як здатність продукувати бажання і вольовим зусиллям направляти власну активність на досягнення певної цілі у зовнішньому. Розглянутий процес практично має своїм наслідком утворення індивідуальної ціннісної свідомості, що набуває смислів і змісту самої цінності. Його основою є осмислення людиною себе як самостійної і свідомої своєї “влади” істоти, що має бажання, а також волю, сили і можливості для їх задоволення.

В третьому розділі дисертаційного дослідження “Основні категорії описування ціннісної свідомості” з урахуванням результатів попереднього аналізу, а також на основі використання запропонованої методології і результатів досліджень в суміжних галузях наукового пізнання, визначаються основні категорії ціннісного описування.

В 3.1 “Визначення умов і направленості індивідуальної ціннісної процесуальності” на основі використання понятійних об'єктивацій наукового пізнання визначається і аналізується протиріччя між необхідністю понятійного описування феномена ціннісної процесуальності і включеністю людини як дійового і формотворчого елемента у саму

ціннісну процесуальність. В зв'язку з цим розглянуто ціннісний аспект ідеї розвитку, яка виявляється тісно пов'язаною з антропоцентричним світоглядним уявленням.

Усвідомлення останнього відбувається вже в об'єктивованих свідомістю поняттях і утворює протиріччя. З одного боку, людина виявляє свою несхожість з усіма іншими людьми, а також несхожість способу прочитання загальнокультурної смислової символіки, яка орієнтує особистість на шукану ціль розвитку. З іншого боку, індивід виявляє схожість направленості загального руху до цілі. Ця схожість обумовлена наявністю у свідомості людини ідеї цілі, а остання обумовлюється здатністю сприймати світ як ціннісний процес, що відбувається у часі.

Взаємодія людей у процесі діяльності і досягнення індивідуальних цілей створюють передумови для понятійної об'єктивації загальної родової цілі людства, але через відсутність єдиного внутрішнього простору людства, аналогічного внутрішньому простору індивіда, така ціль не може бути визначеною, оскільки всі можливі її визначення не мають критерія для порівняння. Останнє унеможливує з'ясування реальної цілі власного розвитку, тобто цілі, яка без застережень може бути визнана абсолютною цінністю. Тому її відображення людиною є можливим лише в формі образу. Насиченість свідомості образами може розглядатися як кількісний показник "підйомної сили" свідомості в плані руху людини по вертикальному вектору ціннісного виміру. "Горизонтальна складова" ціннісного виміру визначається впливом часу, що через події фіксується у пам'яті. Описування індивідуального шляху людини відбувається на горизонтальній складовій ціннісного виміру як розподіл фактів біографії і духовного розвитку. Переривання континуальності соціально-історичної дійсності відбувається як індивідуальний акт направленої руху в напрямку певного ціннісного центру і визначається проекцією. На основі проведеного розгляду визначаються елементи індивідуальної ціннісної проекції як основного фактора долеутворення, якими в понятійній психологічній об'єктивації постають воля, здібності і темперамент.

В 3.2 "Зміст і структура індивідуальної проекції як категорії ціннісного описування" розглядається один з основних елементів структури ціннісної свідомості індивіда, що символізується в ціннісному описуванні як проекція.

Індивідуалізація людини в процесі історичного розвитку може розглядатися як рух до певної цілі. Значущість результату не може бути остаточно визначеною до моменту його отримання. При порівнянні оцінок, засобів досягнення, а також змісту індивідуальних цілей, виникають розбіжності. Якщо ці розбіжності не можуть бути усуненими індивідуально, а необхідність їх усунення достатньо вмотивована, виникає дегармонізація відносин людини із світом, що її оточує. Зовнішнім проявом цього може бути психічний розлад. Для лікування таких розладів необхідно звернутися до глибинних психічних структур індивіда, зміст яких може становити міфологічна, культурно-історична, релігійна символіка, а також з'ясувати характер індивідуальної мови символізації, тобто зрозуміти мову індивідуального ціннісного описування. Остання є результатом засвоєння

історичних мов символізації, систем понятійної об'єктивації в процесі навчання, а також реалізацією ціннісної неповторності самої особистості. Сукупність цих факторів у загальному вигляді визначає умови формування проєкції.

Індивідуальна ціннісна проєкція виступає як унікальна єдність бажання і волі, що визначає індивідуальну здатність втілення певної ідеї, а також визначає направленість ціннісного руху особистості.

Ціннісно-енергетична взаємодія між індивідами, яка здійснюється в результаті цього руху, є процесуальністю корегування індивідуальних смислів, що передаються мовою успільнених для них символів. Визначається також роль зорового сприйняття як основного способу переструктурування енергетики символів для створення такої структури внутрішнього психічного простору індивіда, яка забезпечує можливість подальшого руху людини по вертикальній вісі його ціннісного виміру.

В.3.3 “Синтез ціннісних смислів і перцептивних конструктів у феномені людського бачення” обґрунтовується зв'язок основних компонентів, що в своїй взаємодії створюють феномен ціннісної процесуальності або ціннісного виміру людини через аналіз внутрішньої і зовнішньої ціннісної направленості індивідуальності, характеристика якої здійснюється на прикладі бачення.

Основним каналом отримання інформації про оточуюче середовище для людини є зір. Однак надання смислу оточуючим фрагментам дійсності і розуміння смислу власного “Я” відбувається як двосторонній рух, під час якого елементи цієї картини не тільки вимальовуються чіткіше і логічніше, завдяки вже отриманій попередньо інформації про них, але й згідно з індивідуальними особливостями бачення кожної людини. Бачення виступає як сприйняття історично успільнених зовнішніх параметрів світу і побудова на цій основі індивідуального образу світу. Однак особливістю самого образу є те, що він принципово відкритий і завжди має більший смисл, ніж в ньому вбачається окремою людиною і навіть всіма людьми. Останнє означає визнання реальності як такої універсальної сфери, де відбувається взаємодія смислів, що утворюють актуальний рівень свободи, даний в баченні і потенційний рівень, за рахунок чого сама свобода реалізується в наступні моменти.

Зорове спостереження в певній мірі змінює об'єкт. Потенційний смисл актуалізується для подальшого врахування, коли його вихідні кондиції визначаються не тільки установкою індивідуальної свідомості на те, що очікується побачити, а й тим, що корелює з поняттям індивідуальної проєкції, тобто здатністю конкретної людини до неупереджених інтерпретацій побаченого. Отже, взаємодія установок бачення щодо можливого і неможливого визначає ступінь свободи індивідуального бачення, і таким чином, є індивідуальним показником щодо здатності сприйняття і передачі ціннісної енергії смислів. В ціннісному описуванні бачення виступає як здатність розвивати внутрішні смисли “Я” на основі початкового ступеня свободи, яким визначається направленість в реальності.

З'ясовується, що віра є тією формою внутрішніх смислів "Я", або внутрішнього бачення, яка, при її зовнішньому спрямуванні, набуває модусу нескінченності. В цьому процесі реалізується ціннісна проекція людини, тобто її здатність перетворювати і використовувати саму ціннісну енергію згідно з власним типом бачення – в широкому розумінні. Загальним результатом є все більше прояснення загальнолюдської проекції на основі формування нового типу "внутрішньо організованої точки зору".

При цьому використання поняття "проекція" передає саме подвійний характер взаємодії її сторін: саме завдяки цьому змінюється характер організації внутрішньої точки зору. Умовою сприйняття універсального образу реальності є принцип спільності переживання, тобто рівномірного розподілу ціннісної енергії, опанування якою розширює рамки людської можливості бачення безкінечних смислів в свободі шляхом набування ціннісного досвіду.

В 3.4 "Здатність до відображення як онтологічна основа руху людини у ціннісному вимірі" визначається одна з базових категорій ціннісного описування, а також встановлюється її онтологічна укоріненість і співвідношення з понятійною об'єктивацією здатності людини до відображення.

Здатність людини відрізнити виміри матерії і духу обумовлює специфіку її власного онтологічного статусу. Вона полягає в тому, що людське існування теж утворює окремий вимір. Взаємодія цих вимірів утворює реальність. Як елемент реальності людина з одного боку не може досягнути її цілісності, з іншого – створює її фактом власного існування. В понятійній об'єктивації це знайшло свій вираз у принципі єдності континуальності і дискретності. В ціннісній символізації це відповідно позначається як єдність ціннісної процесуальності і оцінки. Реальність як єдине суще є абсолютною цінністю у внутрішньому і зовнішньому смислі. В першому випадку як універсальна сфера виявлення і всіх можливих видів взаємодії духовного і матеріального. У другому – як реальна форма протистояння "ніщо". Особливість людського виміру реальності як ціннісного полягає в усвідомленні людиною наявного вибору щодо форми протистояння "ніщо". Направленість руху індивіда в ціннісному вимірі обумовлює його наближення до певної оцінної межі, перетин якої означає здійснення вибору. Абсолютним ціннісним результатом цього вибору є свідоме протистояння "ніщо" у формі, що через принцип існування індивідуальності втілює певну ідею. Наявність у людини свідомості як вищої форми відображення в понятійній об'єктивації означає її пізнавальний рух, тобто наближення до істини. Аналогічно, рух людини у ціннісному вимірі існує до тих пір, доки не досягнуто самої цінності. Якщо істиною є абсолютне пізнання реальності, то процес відображення понятійно об'єктивованих як пізнання повинен бути доповнений ціннісною складовою. В ціннісному вимірі істина повинна мати абсолютну цінність як розгорнутий образ, в якому людина досягає витоків смислу і цілі власного існування. Однак, оскільки процесуальність пізнання триває, то актуальним залишається і прояснення цілі і смислу життя як ціннісної складової. Відображення як неповне і неточне знання

істини в ціннісному вимірі перетворюється на сумнів. Оскільки відображення є вірним, воно не викликає сумніву.

Наведене обумовлює висновок, що ніяке пізнання не виявляється можливим без віри і ніяка віра не виявляється можливою без сумніву, який визначається як одна з основних категорій ціннісного описування.

В 3.5 “Змістовний аналіз історичної символізації категорій “добро” і “зло” як виразу основного ціннісного відношення” на основі розгляду деяких біблійних сюжетів і колізій християнського віровчення виявляється ціннісний смисл відношення добра і зла.

Понятійна об’єктивація “добро і зло” не є відображенням специфічної онтологічної властивості, а виступає історичною символізацією ціннісної процесуальності. В історичному розвитку добро виявляє себе завжди у співвідношенні з своєю протилежністю, тому абсолютне добро як образ безальтернативної істини може бути лише здобутком індивідуальної свідомості, що подолала попередній стан сумніву. Подолання сумніву означає досягнення безоцінного стану віри, і таким чином, усунення протилежності, що породжує зло як неістинність відображення і оцінку дії як таку, що в понятійній об’єктивації самої віри визначається як гріх. Можливість подолання сумніву і досягнення істини віри є суто індивідуальною. Саме в цьому полягає головна складність ціннісного описування, незалежно від обраної для цього мови.

Запропонована трактовка смислу біблійного сюжету розп’яття і воскресіння Христа дозволяє визначити символи “страждання” і “жертви” як ключові в описуванні ціннісної процесуальності індивідуальної свідомості. Іншим важливим моментом даного розгляду є висновок про зумовленість результату руху людини в ціннісному вимірі вибором, який вона здійснює на основі оціночного світовідношення. Понятійна об’єктивація добра не відповідає дійсності, і тільки ціннісна направленість, що визначає долю конкретної людської істоти і визначається останньою внаслідок послідовно і свідомо здійсненого вибору, може підживити понятійну об’єктивацію добра реальною ціннісною енергією. Істина, здобута на цьому шляху, відображується і оцінюється. Однак знання, отримані таким шляхом, з позицій абсолютного добра як істини є злом. Таким чином зло помістилося в самій людині в момент відображення і стало рушійною силою в ситуації вибору, створеній сумнівом.

В 3.6 “Визначення основних категорій ціннісної процесуальності” розкривається ціннісний зміст категорій “страждання” і “жертва”. Попередньо проведений аналіз онтологічного фундаменту формування цінності дозволив безпосередньо підійти до визначення ціннісних символізацій, що відображають загальну історичну закономірність здійснення індивідуальної ціннісної процесуальності.

Ціннісні символізації “страждання” і “жертва” відбивають центральний і заключний моменти ціннісної процесуальності, що їх долає індивід в процесі руху у власному ціннісному вимірі. Індивідуальна проєкція визначає тип і зміст ціннісної символіки, що викликає і підтримує ціннісну процесуальність як енергетичний процес, а також вибір і вчинки людини.

Але якщо індивідуальна проекція є до певної міри сталою формою зв'язування ціннісної енергетики індивіда, то сумнів забезпечує саму процесуальність ціннісної форми, оскільки дозволяє віднаходити, досягати і змінювати ціннісні орієнтири: цілі в процесі індивідуального соціокультурного і просторово-часового руху.

Визначення кінцевого підсумку індивідуальної ціннісної процесуальності як жертви означає елімінацію специфічної якісної цілісності, якою є індивід з проявленою в дійсності форми його існування. Людина, що завершує траєкторію власного ціннісного руху через свідому жертву, перестає існувати у цілісності характеристик і властивостей попередньої якості. Абсолютним значенням жертви є припинення існування, однак її результатом може бути певне просування відносно вертикального вектора ціннісного виміру при збільшенні цінності існування як актуального стану індивіда. У цьому випадку можливість абсолютної жертви потенційно зберігається.

Між здатністю свідомості до відображення як фундаментальною властивістю людини і її здатністю до жертви пролягає шлях ціннісної процесуальності, що створює індивідуальну долю. Соціально-історична ситуація формується ціннісно як ситуація відкладеного вибору. Як наслідок, роль дієвих факторів цього вибору переміщується до центрів відчуженої цінності, а людський ціннісний енергетичний потенціал використовується як засіб підтримання принципу існування центрів. Шлях до свідомого вибору як готовність до реальної жертви, незалежно від подальшої часової оцінки їх значення, є ціннісною процесуальністю, що символізується як страждання. Результат розгляду цієї символізації індивідуальної ціннісної процесуальності визначається принципом жертви, що реально передує у часі своєму здійсненню.

Однак саме це породжує ситуацію відкладеного вибору і зумовлює страждання як сферу, що створюється самою людиною і визначає умови існування людини в цій сфері. Страждання як онтологічна, пов'язана з часом умова ціннісної процесуальності, набуває свого абсолютного ціннісного значення лише в єдності всіх його елементів. В цьому сенсі жертва фіксує якісний перехід, яким завершується рух людини в ціннісному вимірі. Ознакою ціннісної реальності жертви є вичерпання смислом індивідуального страждання ідеї часу, домінуючим впливом якої було позначено існування людини.

У висновках підбито підсумки дослідження та формулюються положення, які мають перспективне значення для подальших теоретико-методологічної, науково-практичної та соціально-прогностичної розробок.

Прагнення до свободи, що протягом всієї свідомої історії людства пов'язувалась із знаходженням і встановленням відповідних їй форм соціальної організації, відбиває суттєву рису ціннісної свідомості і повинно бути поширеним до розуміння свободи як універсальної ціннісної категорії, аспектами або виявленнями якої є всі виміри реальності. Дійсність, на відміну від реальності, виступає лише доступним для людського сприймання образом реальності. Але це обмеження не означає нездатності людини

відображати реальність, розширювати це відображення і впливати на неї. Оскільки усталеною формою виразу зв'язків між різними формами руху в науковому пізнанні є поняття "енергія", то його можна використати для описування ціннісних процесів. Однак специфіка застосування енергетичного підходу відносно дослідження цінності обумовлюється необхідністю постійно утримуватися в ході ціннісного описування на межі "об'єктивації" не перетинаючи її, оскільки останнє означає шлях до відчуження цінності і відтворення феномена її умноження. З огляду на зазначене, поняття "енергетика цінності" є лише символічним вказуванням на саму цінність, якою, окрім абсолютної цінності - реальності або свободи, виступає людина в її індивідуальному способі ствердження власного існування. Ствердження цінності "Я" як дійсного факту є само по собі процесом її описування, отже потребує відповідного підходу. Цей підхід знайшов своє відображення в принципі "ціннісної процесуальності", основними умовами застосування якого є:

- – відмова від методологічної установки на розгляд цінності як такої, що має суто соціальне походження і характер;

- виявлення того загального філософського і світоглядного положення, що цінність передусім існуванню, а відтак виступає основою останнього. Отже наближення до її іманентного описування вимагає розширення рамок чисто наукового підходу, який пов'язується з усталеними формами виявлення причинно-наслідкових зв'язків, необхідністю жорсткого застосування формально-логічних принципів, емпіричного підходу, узагальнень та аналогій, що обмежують можливості інтуїтивного синтезу смислів як важливого чинника прирощення знання.

Ціннісне дослідження виявляє закономірності загального спрямування руху людини в ціннісному вимірі, а також описує структуру і характер функціонування "ціннісного зрізу" людського буття. В зв'язку з зазначеним, принцип ціннісної процесуальності розкривається в роботі в двох аспектах:

- як здатність людської свідомості стверджувати власну цінність фактично, тобто через безперервну реалізацію принципу єдності смислу будь-яких об'єктивованих систем, що проявляють себе через його індивідуальну свідомість як момент дискретності;

- як символічно-понятійне описування структури і функціонування ціннісної свідомості, для здійснення якого запропонована низка категорій описування: "проекція", "індивідуальна ціннісна направленість", "зовнішнє і внутрішнє", "закономірності повного кола", "ціннісне бачення" та ін., а також ціннісно-категоріальне описування етапів індивідуальної ціннісної процесуальності в категоріях "сумнів", "страждання", "жертва".

Суттєвим елементом принципу "ціннісної процесуальності" є те, що аналіз, здійснюваний в його межах, вказує на цінність у формі її індивідуального сприйняття, створює умови ціннісної структуризації внутрішнього простору особистості.

В результаті застосування означеного підходу ціннісний вимір людського буття постає як індивідуальний процес світоглядного осмислення змін, що

відбуваються у соціальній і природній сферах внаслідок цілеспрямованої діяльності людини як родової істоти. Ці зміни в історичному плані представлені як послідовність реалізації цілей, що їх ставить перед собою суспільство чи конкретний індивід на певному проміжку соціально-історичного часу. Водночас, виявлена послідовність як історично-часова процесуальність слугує лише спільним принципом поділу (квантування) і оцінки континуального потоку буття. Специфіка самого принципу оціночно-часового поділу обумовлюється історичними особливостями способу накопичення і передачі інформації, що притаманний людській суб'єктивності. Однак реалізація зазначеного принципу приводить до необхідності його подальшого доповнення і поширення.

Таким чином, виявлення ціннісного зрізу людського буття як результат дії історичної необхідності автоматично не обумовлює його функціонування. Однак, якщо рух людства в колі цієї необхідності не приречений на нескінченне повторення, яке відтворюється кожного разу в іншій формі, то результатом акту саморефлексії людини стосовно власного положення у ціннісній сфері буття одночасно повинно бути оволодіння новим ступенем або рівнем свободи.

В результаті застосування методологічного принципу ціннісної процесуальності можливим стає не лише запропонувати альтернативний підхід у дослідженні природи і функціонування цінності але й намітити шляхи його подальшого розвитку.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані з розвитком зазначеного підходу і використанням отриманих результатів у трьох напрямках.

Перший – дослідження історично об'єктивованих або відчужених форм цінності, утворення яких є наслідком і проявом феномена умноження цінності. Найявний спосіб дослідження цих феноменів, який здійснюється в комплексі соціогуманітарних наук, повинен бути доповнений принциповою установкою на обмеженість і, таким чином, історично-релятивний, скінчений характер існуючих форм соціальної організації.

Центри ціннісного тяжіння постають інституціоналізованими і об'єктивованими ідеями і принципами. Їх втілення в формах соціальної організації утворює систему. Остання не тільки самовідтворюється внаслідок залучення ціннісної енергії, квантованої, оформленої і акумульованої в індивідуальному існуванні, але й здатна активно трансформувати індивідуальну ціннісну проекцію відповідно до ціннісної направленості відносно власного центру, тобто множини ціннісних смислів, що втілюють дану ідею і забезпечують її існування.

Використання виявленої в дослідженні “закономірності повного кола” дозволяє визначити понятійно-сміслові об'єктивації деяких ідей, а в суто аксіологічному плані – виявити їх ціннісну направленість відносно понятійної символізації абсолютного ціннісного центру і, таким чином, забезпечити умови ціннісної ієрархізації цих ідей, визначивши їх як етапи в загально-історичній ціннісній процесуальності.

Другий – поглиблений аналіз і змістовне збагачення смислу етапів індивідуальної ціннісної процесуальності. Останнє може здійснюватись як

вивчення, узагальнення, класифікація і впорядкування індивідуальних мов ціннісної символізації. Матеріалом такого дослідження можуть виступати будь-які мови ціннісного описування, що містять загальнокультурну символіку, об'єднану єдністю смислу, однак його метою в межах аксіологічного аналізу слід визнати виявлення загальних закономірностей утворення індивідуального ціннісного смислу як етапа на шляху утворення значущої єдності цих смислів.

Третій – удосконалення і більш широке використання методів і форм конкретно-наукового і прикладного дослідження, виявлення кореляції між психофізичними характеристиками особистості, особливостями і специфікою її духовно-культурного розвитку і становленням, а також характером формування індивідуального внутрішнього ціннісно-психічного простору, що понятійно об'єктивується як індивідуальна ціннісна проєкція, а усвідомлюється як індивідуально значущий результат міжсуб'єктної ціннісної взаємодії.

Основні положення дисертації викладені автором у таких публікаціях:

Монографії:

1. Сиверс В.А. Измерение ценности. – Калининград: Свободная зона.– 1996. – 9,75 др. арк.

Статті:

2. Сиверс В.А. Некоторые аспекты содержательного анализа категории “благо” // Этика и эстетика : Вып. 33. Сущность и диалектика этических и эстетических категорий. - К., Либідь. – 1990. – 0,5 др. арк.

3. Сиверс В.А. Онтологічний аспект діалектики віри та істини // Етика, естетика і теорія культури : Вип. 37. Культура і творча активність людини. – К., Либідь. – 1992. – 0,5 др. арк.

4. Сиверс В.А. Идеальне і факт // Філософська і соціологічна думка.– № 3-4, 1994., К. – 0,5 др. арк.

5. Сиверс В.А. Про єдність підходу у розгляді еволюції людини // Філософська і соціологічна думка.– № 1-2, 1995., К., – 0,5 др. арк.

Інші:

6. Сиверс В.А. К вопросу о соотношении категорий “ценность” и “существование” // Ежегодная научно-практическая конференция. Полтавский инженерно-строительный институт. – Полтава, 1990.– 0,3 др. арк.

7. Сиверс В.А. Соотношение мифа и морали в историческом развитии // Ежегодная научно-практическая конференция. Полтавский инженерно-строительный институт. – Полтава, 1992. – 0,3 др. арк.

8. Сиверс В.А. Національна ідея в структурі моральних цінностей // Науково-практична конференція. Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г.Короленка. – Полтава, 1995. – 0,3 др. арк.

9. Сиверс В.А. Етична направленість і категорія часу // Щорічна науково-практична конференція. Полтавський інженерно-будівельний інститут. – Полтава, 1993. – 0,3 др.арк.

10. Сиверс В.А. Формирование элиты как механизм саморегуляции общества // Научно-практическая конференция : Талантливая личность : Школа, Семья, Государство. – К., 1994. – 0,3 др. арк.

11. Сиверс В.А. Ціннісний аспект категорії “загальне” // Науково-практична конференція: Грінченківські читання – 96 : Освіта. Гуманізація. Вчитель. Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Б.Грінченка. – К., 1996. – 0,3 др. арк.

12. Сиверс В.А. Процесуальність як підхід до розгляду цінності // Науково-практична конференція: Огієнківські читання. – Київський міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім.Б.Грінченка. – К., 1997. – 0,3 др.арк.

13. Сиверс В.А. Базовий трикутник етичних проблем // Науково-практична конференція. Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 0,3 др. арк.

Сиверс В.А. Цінність як предмет етико-філософського аналізу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09. 00. 07 – етика. – Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1997.

У дисертації розроблено концепцію природи, прояву і функціонування цінності на основі застосування принципу ціннісної процесуальності. Останній базується на положенні про єдність перервності і неперервності у здійсненні всіх форм руху. Ціннісний аспект людського існування розкривається в роботі через виявлення і обґрунтування здатності індивідів реалізовувати взаємодію шляхом оцінювання. Оцінка виступає як спосіб квантування специфічно ціннісного виду енергії. Змістовний компонент останньої складає інтеріоризована загальнокультурна символіка, що представлена у мові індивідуальної ціннісної символізації. Застосування інтегративного підходу у розгляді цінностей дозволило обґрунтувати єдність онтологічних, психофізичних, соціальних і специфічно ціннісних елементів, що складають структуру і забезпечують функціонування індивідуальної свідомості, запропонувати категоріальне описування цього процесу, а також намітити подальші шляхи дослідження ціннісного зрізу сприйняття людиною світу.

Ключові слова: Реальність, цінність, свобода, континуальність і дискретність, ціннісна енергія, ціннісна процесуальність, проекція, сумнів, страждання, жертва, доля.

Сиверс В.А. Ценность как предмет этико-философского анализа. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальности 09.00.07 – этика. – Киевский университет имени Тараса Шевченко, Киев, 1997.

В диссертации разработана концепция природы, проявления и функционирования ценности на основе применения принципа ценностной процессуальности. Последний базируется на представлении о единстве прерывности и непрерывности в осуществлении всех форм движения. Ценностный аспект человеческого существования раскрывается в работе через выявление и обоснование способности индивидов осуществлять взаимодействие путем оценивания. Оценка выступает как способ квантования специфически ценностного вида энергии. Содержательный компонент последней составляет интериоризованная общекультурная символика, представленная в языке индивидуальной ценностной символизации. Применение интегративного подхода в рассмотрении ценности позволило обосновать единство онтологических, психофизических, социальных и специфически ценностных элементов, составляющих структуру и обеспечивающих функционирование индивидуального сознания, предложить категориальное описание этого процесса, а также наметить дальнейшие пути исследования специфически ценностного среза восприятия человеком мира.

Ключевые слова. Реальность, ценность, свобода, континуальность и дискретность, ценностная энергия, ценностная процессуальность, проекция, сомнение, страдание, жертва, судьба.

Sivers V.A. Value as an object of ethics-philosophic analysis.-Manuscript.

Thesis for a doctor's degree by speciality 09.00.07 — Ethics.- Kyiv University named after T. Shevchenko. — Kyiv, 1997.

The works out a concept of nature, value manifestations and functioning based on using a principle of value-oriented proceeding. The latter is grounded upon the idea of discontinuity and continuity in realizing all the forms of motion. A value aspect of human existence is disclosed in work via reveal and justification of individual's abilities to realise interaction by means of evaluation. The estimate is a method of specifically value-oriented energy type quantization. Interiorised all-cultural symbols presented in the language of individual value-oriented symbolization is an essence of the latter. Application of the integrate approach for consideration of values allowed to substantiate the unity of ontological, psychophysical, social and specifically value-oriented elements constituting a structure and providing individual consciousness functioning, to propose categorical description of this process and to lay down further ways of studying specifically value-oriented section of man's world perception too.

Key words. Reality, value, freedom, continuity and discontinuity, value-oriented energy, value-oriented proceeding, projection, doubt, suffering, sacrifice, fatum.

Сіверс Валерій Анатолійович

Цінність як предмет етико-філософського аналізу

9.00.07 - етика

Головний редактор - *Михайло Малюк*

Здано до виробництва та підписано до друку 25.12.97.

Формат 60×84/16.

Папір офсетний. Друк офсетний.

Фіз. друк. арк. 2,12.

Зам. 7-59.

Видавництво "Генеза"

254212, м. Київ-212, вул. Тимошенка, 2-л

Віддруковано в фірмі "Торг Топ"

4313A5

AB 39.186

AB 39.186